

TALIŞIN EOSEN VULKANİTLƏRİNDƏ NADİR TORPAQ ELEMENTLƏRİNİ YARADAN GEOLOJİ PROSESLƏR

Kərimli J.A. - I kurs magistrantı
Bakı Dövlət Universiteti

Talış vulkanitlərinin nadir və nadir torpaq elementləri həm endogen, həm də ekzogen proseslərin məhsullarıdır. Endogen proseslərdən burada başlıca olaraq maqmatik, ekzogen proseslərdən isə aşınma və çaylar vasitəsilə köçürülmə, dənizin şelfində çökdürülmə tutur.

Endogen proseslər aydın məsələdir ki, maqmanın təkamülü, differensiasiyası, assimilyasiyası və kontaminasiyası ilə bağlıdır. Bir sıra elementlər maqmanın təkamülünün əvvəlindən axırına qədər iştirak edirlər. Məs. Si, Al, Fe, Mg, və s. Maqmatik fəaliyyətin ilkin anlarında nadir-torpaq elementlərin özlərini aparması ana xəlitənin tərkibindən və kristallik differensiasiya şəraitindən asılıdır.

Orta tərkibli püskürmə süxurlarında Ca-un miqdarı çox olduqda nadir torpaq elementləri Ca-un mineralları daxilində səpələnir və yüksək dərəcəli təmərküzləşməyə qabil olunurlar.

Qranitlərin müxtəlif növlərində lantanoidərin konsentrasiyası dəyişə bilər. Qranitlərdə qələvilərin miqdarı artıq olduqca Ca-un faizi mütənasib olaraq aşağı düşür. Qələvi qranitlərdə nadir torpaq elementlərin və ittriumun yaratdığı başlıca aksesori minerallar monasitdən, ksenotimdən, polikrazdan evksenitdən, fergusonitdən və çevkinitdən ibarətdir.

Sienitlərdə, nefelinli sienitlərdə və onların Talışdakı effuziv analoqlarında başlıca nadir torpaq saxlayan aksesori çevkinitdir.

Peqmatitlərin geoloji təsnifatlarda tutduqları yer hazırda bir çox mübahisələrə səbəb olur. Bir sıra alimlər peqmatitləri anatektik və sintektik, metasomatik qranitlərilərlə əlaqələndirirlər. Digər alimlər isə iri və nəhən dənəvər süxurları tərkiblərindən asılı olmayaraq peqmatitlər adlandırılırlar. Talış geoloji əyalətində peqmatitlər yoxdur, lakin qələvi süxurların effuziv analoqlarına rast gəlinir. Qranit peqmatitlərdə nadir-torpaq elementlərin və ittriumun paylanmasının aşağıdakı qanunauyğunluqlar var:

1.Nadir torpaq elementləri anatektik, metasomatik və qədim arxey-proterozoy yaşlı abissal kütlələrinin peqmatitlərində daha çox toplanırlar.

2.Peqmatit prosesinin inkişafı zamanı nadir torpaq elementlərin ümumi konsentrasiyası tədricən azalır.

3.Maqmanın təkamülü və qranitlərin peqmatitlərlə əvəz edilməsində, albitləşmə mərhələsində, nadir torpaq elementləri yarımqrupları arasındakı münasibət tədricən və qanunauyğun olaraq dəyişir

4.Peqmatit prosesinin son mərhələsində, albitləşmə nadir torpaq elementlərin %miqdarının təkrarən yüksəlməsi ilə nəticələnir.

5.Monasit, ortit və uran - nadir torpaq peqmatitlərin minerallardakı lantanoidlərin miqdarı qranitlərdən demək olar ki, seçilmir.

6.Mikalı, beril-nadir-torpaqlı və Na-lu, Li-lu peqmatitlərin mineralları ittrium yarımqrupu elementlərinin yüksək konsentrasiyası və serium yarımqrupu nümayənlərinin az faiz miqdarı ilə səciyyələnir.

7.Maqmatik formasiyalarda gedən albitləşmə prosesi zamanı ittrium yarımqrupu elementləri minerallarından çıxarılır və bu elementlərdə nisbətən kasıb piroxlar sırası mineralları peyda olur.

Nadir torpaq elementlərinin və ittriumun yataqları və təzahürləri albititlərlə əlaqədar olaraq yarana bilər.Qələvi nefelinli sienitlərin albititlərində serium qrupu nadir torpaqları üstünlük təşkil edir və minerallardan piroxlara və britolitə rast gəlinir.

Talış geoloji əyalətinin ultraəsasi-qələvi və əsasi-qələvi vulkanitlərinin nadir torpaq elementlərin geokimyəvi xüsusişməsinin müəyyənləşdirilməsi üçün nadir torpaq elementlərin və ittriumun mineralogiyasına xüsusi fikir verilməlidir.